

KIMMO KATAJALA

Tutkijat käräjillä

Dosentti Kimmo Katajala arvio yhteispuhjoismaisen rikollisuuden ja käräjälaitoksen historiaa käsittelevän tutkimuksen *People Meet the Law*.

■ *People Meet the Law* on Pohjoismaiden tiedeakatemioiden yhteiskomitean (NOS-H) rahoittaman projektin loppuraportti.¹ Samalla se on parinkymmenen vuoden aikana Pohjoismaissa tehdyn rikollisuuden historian ja käräjälaitoksen historiaan liittyvän tutkimuksen välitilinpäätös. Välitilinpäätös siksi, että kukin kirjan kirjoittajista jatkaa yhä aktiivisesti tutkimusalansa kärkijoukossa. Kirja on ehdottomasti tutustumisen arvoinen, varsinainen tietopaketti varhaisen uuden ajan tutkijoille. Siitä selviää hyvin, millä urilla paikallisiin oikeuksiin ja rikoshistoriaan suuntautunut tutkimus tällä hetkellä kulkee.

Tarkasteltava kenttä on valtavan laaja, kaikki viisi Pohjoismaata ja kolmensadan vuoden aikajänne 1500-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin. Kirjoitukset perustuvat kirjoittajiensa aiempiin tutkimuksiin. Uutta tutkimusta ja aiemmin julkaisematonta analyysiä on kokonaisuuteen nähden vähän. Tärkeintä onkin kokonaisuus, suuret linjat, Pohjoismaiden vertailu ja sen pohtiminen, oliko Pohjolan valtakunnissa varhaisella uudella ajalla lain ja oikeuslaitoksen alueella yhdistäviä tekijöitä.

Kirjoittajakunta on kaikista Pohjoismaista: Suomesta mukana ovat Heikki Ylikangas ja Seppo Aalto, ruotsalaista ”lundilaisista” näkökulmaa tuovat Kenneth Johansson, Malin Lennartsson, Marie Lindstedt Cronberg ja Eva Österberg, Norjaa edustavat Hans Eyvind Næss, Hilde Sandvik, Erling Sandmo ja Sølvi Sogner ja Tanskaa Jens Christian V. Johansen sekä Ditlev Tamm. Kirjoittajien nimilista on komea, mukana on suuri osa Pohjoismaiden varhaisen uuden ajan tutkimuksen huipuista. Artikkelit ovat Sølvi Sognerin yhteenvetoa lukuun ottamatta usean kirjoittajan yhteistyötä. Siksi lukija saattaa aavistaa eri kirjoittajien kynänjäljen vain tuntemalla heidän aiemman tuotantonsa. Tämän vuoksi kirjoituksissa esitettyjä näkökantoja ei ole tässä lähdetty asettamaan kenenkään nimetyn kirjoittajan piikkiin.

Tarkastelun alla ovat kukin Pohjoismaa: Tanska, Norja, Islanti, Ruotsi ja Suomi. Islannin osuus jää valitettavan vähälle, mikä johtunee projektin islantilaisen jäsenen Gísli Ágúst Gunnalugssonin äkillisestä poismenosta. Se, mitä Islannista kerrotaan, raottaa kuitenkin hieman verhoa tuon kaukaisimman Pohjoismaan varhaisen sosiaalishistorian edestä. Kirjan tapa käsitellä kutakin nykyisen Pohjoismaan aluetta omana kokonaisuutenaan on vakiintunut, mutta anakronistinen. Ratkaisu perustunee siihen käytännön seikkaan, että tutkimusteemat rajataan

1. *People Meet the Law*. Control and Conflict-handling in the Courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Toim. Eva Österberg ja Sølvi Bauge Sogner. Universitetsforlaget 2000. 301 s.

lähes aina nykyisten valtiorajojen mukaan ja maiden välinen vertailu nojaa näin tehtyihin tutkimuksiin. Myös Ruotsin valtakunnan kutsumista Ruotsi-Suomeksi voi arvioida kriittisesti, ymmärrettiinhän Suomi tarkasteltavana ajankohtana Ruotsin valtakunnan vanhaksi vaikkakin omintakeiseksi alueeksi.

Kirjassa vertaillaan Pohjoismaiden lakien ja oikeusjärjestelmien eroja ja yhtäläisyyksiä, rikoshistorian eri osa-alueita, rangaistus- ja sopimisjärjestelmiä, sekä pohditaan naisten asemaa käräjillä. Näiden lisäksi tarkastellaan rankaisemisen historiaa ja käräjiä kulttuurihistorian näkökulmasta, sekä luodataan käräjien suhdetta muihin yhteiskunnan kontrollointi- ja normittamiskoneistoihin, lähinnä kirkkoon.

Suurta kokonaisuutta tavoitteleva työ on aina kompromissien summa. Lukijan on helppo osoitella aiheita, jotka olisi tullut ottaa mukaan, tai yksityiskohtia, joita olisi voinut terävöittää. Kirjan yksityiskohtaisen ruotimisen sijaan on hedelmällisempää tarkastella kirjan ”kantavia ajatuksia”, sekä paneutua muutama niistä kohdista, jotka ovat kirjassa ongelmallisia tai joissa olin kirjoittajien kanssa eri mieltä.

Juuret sosiologiaan

Kirjan teoreettinen viitekehys avataan Max Weberin, Emile Durkheimin ja Norbert Eliasinkin kautta. Teorioita ja käsitteitä käytetään heuristisesti, eteenpäin ideoiden, ei niiden alkuperäisessä merkityksessä. Weberiltä poimitaan ajatus valtion kehitykseen liittyneestä väkivallan monopolisoinnista. ”Rahvaan” väkivalta väheni sitä mukaa, kun valtio kehitti hallinta- ja väkivaltakoneistot (tärkeimpinä sotavoimat ja poliisilaitos), jotka lopulta käyttivät yhteiskunnassa ainoata legitimiä eli lailliseksi koettua väkivaltaa.

Kun Weberin ajatus valtiosta väkivallan monopolisoijana on ollut vuosikymmeniä yhteiskuntatieteellisen keskustelun aiheena, olisi ollut virkistävää sitoa näkökulmaa myös uudempaan Weberistä ponnistavaan sosiologiseen keskusteluun. Hakematta tulee mieleen Anthony Giddensin teos *The nation-state and violence* (1985). Tuloksena saattaisi olla jopa elävä tieteen välinen ajatuksenvaihto.

Durkheimin ajatuksista kirjan tekijöitä on elähdyttänyt idea oikeusjärjestelmän kehityksestä muutosprosessina, jossa yhteiskunta siirtyy sovittelavasta ja kompensatioihin pyrkivästä yhteisöjen oikeudesta (*restitutive justice*) käyttämään rankaisevaa oikeutta ja valtion määrittelemää lakia. Durkheimin ideaa teräستetään sveitsiläiseltä historioitsijalta Peter Blickleltä lainatulla kommunalismilla käsitteellä.

Kirjoittajat viittaavat kommunalismilla myöhäiskeskiaikaisten ja vielä varhaisen uuden ajankin paikallisyhteisöjen suhteellisen suureen autonomiaan ja organisoituu vullan- ja oikeudenkäyttöön. Tälle oikeudenkäytölle oli tärkeää yhteisön tasapainon säilyttäminen. Siksi käräjät toimivat vakavissa konflikteissa sukujen välisen sovitte- lun paikkana eivätkä rankaisuelimenä. Tästä lähtökohdasta käräjälaitos siirtyi ajan myötä asteittain kohti valtion kontrolloimaa koulutettujen tuomareiden käyttämää rankaisevaa oikeutta.

Kirjassa käytetty erityisesti ruotsalaisessa ja norjalaisessa historiatieteellisessä tutkimuksessa jalostunut kommunalismilla käsite eroaa merkityssisällöltään melkoisesti Blicklen alkuperäisestä ajatuksesta. Blickle tarkoitti kommunalismilla keskiajan feodaalisten suojele- ja tuotantorakenteiden purkautuessa Keski-Euroopan kyliin ja kaupunkiin syntyneitä asukkaiden ylläpitämiä puolustusorganisaatioita ja tuotannollisia rakenteita. Pohjoismaiset tutkijat viittaavat käsitteellä talonpoikaisyhteisön organisoitumiseen, paikallistason ”horisontaalisiin” rakenteisiin ja jopa jonkinlaisen tasa-arvon ajatukseen, joka olisi elänyt talonpoikaisyhteisössä. Yksi näistä kommunalistisista rakenteista oli vanha käräjälaitos. Lukijalle herääkin epäily, noinkohan kirjassa paikoin liioitellaan ja idealisoidaan myöhäiskeskiaikaisen talonpoikaisyhteisön ”kommunistista” luonnetta.

Kolmas teoksen lähtökohdista on Norbert Eliasinkin ajatus yhteiskunnan sivilisoitumisen prosessista. Sivilisoitumisella tarkoitetaan ylimpien yhteiskuntakerrostumien kehittämien aiempaa kontrolloidumpien ja hillitympien käytöstapojen siirtymistä hitaasti koko yhteiskuntaan. Tämä selittäisi 1600-

luvulla tapahtunutta väkivallan vähenemistä yhteiskunnassa. Useimmat kirjoittajista korostavat heuristista suhdettaan Eliaslin sivilisoitumisoletukseen. Näin myös laistetaan Eliaslin sivilisoitumista kohtaan esitetty kritiikki. Sen sijaan rikosten historiaa käsittelevässä osuudessa hyökätään konkreettista esimerkeistä käsin voimakkaastikin Eliaslin ajatuksia ja niistä ponnistavia tulkintoja vastaan.

Eliaslin sivilisoitumisteorian kantavuutta, mutta erityisesti siihen kohdistuvaa kritiikkiä, olisi mahdollista arvioida myös oman aikansa saksalaisen tieteen ja teorianmuodostuksen kontekstissa. Maailmansotien välisen ajan saksalaisessa tiedemaailmassa vaikutti ihmisen mielen ”evoluutiota” kehitellyt hahmopsykologinen suuntaus. Esimerkiksi suomalainen Pentti Renvall ammensi siitä lähtökohtia historialliselle tulkinnalleen 1500-luvun ”kehittymättömien kansanosien” henkisestä suorituskyvystä. Toinen ajatuskulultaan Eliaslin sivilisoitumisprosessia muistuttava teoria on kulttuurintutkija Hans Naumannin ajatus laskeutuvista kulttuuripääomista (*gesunkenes Kulturgut*). Naumannin mukaan kulttuurin uudet muodot (esim. muoti, arkkitehtuuri tai taiteen innovaatiot) syntyvät yhteiskunnan yläkerrostumien parissa, josta ne hiljalleen laskeutuvat alaspäin saaden lopulta rahvaan käsissä yksinkertaisettuja ja vulgaareja muotoja.

Käsitesekamelskaa

Kirjaa lukiessa käy ilmeiseksi, että kansainvälisissä tutkimushankkeissa olisi tiedostettava kansallisten tieteellisten ”tulkinta- ja keskusteluhorisonttien” vaikutus vertailuun ja myös yhdessä tuotettavaan tekstiin. Kirjassa käytetään rinnan käsitteitä, jotka ilmentävät kirjoittajien toisistaan eroavia teoreettisia taustaoletuksia. Tämä keskustelumaailmojen ja ”käsiteilmaston” erilaisuus tulee esille erityisen selvästi suomalaisten ja muiden pohjoismaisten kirjoittajien välillä. Toki myös skandinaavisten kansallisten tiedemaailmojen välillä on havaittavissa nyanssieroja.

Tällaisia esiin nousevia ongelmia ovat vanhat tutut käsitteet ”luokka” (*class*), jota vastaa suomalaisten teksteissä käsite ”ker-

rostuma” (*echelon*), sekä muiden pohjoismaalaisten sumeilematta käyttämä feodalismin (*feudalism*), jopa muodossa feodaalinen hallinto (*feudal rule*). Kun suomalainen historiatieteellinen keskustelu yhdistää ”luokan” käsitteen marxilaiseen keskusteluyhteyteen, ja tämän vuoksi karttaa sen käyttöä ainakin puhuttaessa esiteollisista yhteiskunnista, pohjoismaisille kollegoille käsite ei muodosta minkäänlaista ongelmaa, vaan sitä käytetään vapaasti yleiskielen käsitteen tapaan. Tapa lienee omaksuttu anglosaksisesta yhteiskuntatieteellisestä 1960- ja 1970-luvun tutkimuksesta.

Skandinavian maihin on vakiintunut Ranskan vallankumouksen tapa kutsua feodalismiksi kaikkea läänitys- ja kartanolaitokseen liittyvää valtaa. Ruotsalaisessa tutkimuksessa voidaan kutsua feodalismiksi jopa yliopistojen läänityksiä, siis yliopiston oikeutta kerätä ylläpidokseen tietyn alueen talonpoikaistilojen kruununverot. Läänityksethän olivat yleinen tapa kattaa valtion virastojen kuten esimerkiksi amiraliteetin kuluja.

Suomalaisessa tutkimuksessa feodalismien käsite on monimerkityksinen. Feodalismi Suomessa varhaisella uudella ajalla on liitetty korosteisesti perinnöllisiin suurläänityksiin, mutta sillä viitataan myös keskieurooppalaiseen maaorjuuteen perustuneeseen kartanotalouteen. Jälkimmäisessä asiayhteydessä suomalaisessa tutkimustraditiossa onkin ollut tapana todeta, ettei Pohjoismaissa ollut feodalismia lukuun ottamatta Tanskan ”vornedskab”-järjestelmää. Yleensä feodalismilla tarkoitetaan kuitenkin Euroopan keskiaikaista vasallilaitosta ja sen mukaisesti järjestynyttä yhteiskuntaa, mutta tarpeen tullen käsite on yhdistetty taannoksen neuvostotieteen tapaan kutsua ajanjaksoa keskiajan alusta teollistumisen (kapitalismin) aikaan feodalismien ajaksi, ja siten marxilais-leniniläisen yhteiskuntaevoluution viitekehykseen.

On ymmärrettävää, että suomalaiset tutkijat ovat pyrkineet välttämään feodalismien hankalaa käsitettä. Kirjan yhteisesti kirjoitetuissa osuuksissa, joissa myös suomalaiset ovat mukana, pohjoismaiset kollegat kuitenkin viljelevät feodalismiaan manner-

eurooppalaiseen tapaan surutta ja ilmeisesti tuntematta käsitteen ongelmallisuutta. Pohjoismaiselle käsitehistorialliselle keskustelulle olisi tarvetta ja tilausta. Ainakin jokaista yhteispohjoismaista projektia käynnistettäessä olisi syytä selvittää keskeisimpien käytettävien käsitteiden eri maiden tiedeyhteisöissä saamat sisällöt ja sopia niiden käytön periaatteista.

Alistaminen vai vuorovaikutus?

Kirjassa on myös jännitteitä tulkintojen tasolla. Näistä merkittävin koskee ”kansan” ja esivallan suhdetta käräjälaitokseen ja lakiin 1600-luvulla ja sen jälkeen. Kärjistäen kirjasta on poimittavissa kaksi päätulkintaa. Ensimmäisen – kirjassa vallitsevana olevan – tulkinnan mukaan käräjistä muodostui erityisesti 1600-luvulla ja sen jälkeen merkittävä esivallan ja rahvaan välisen vuorovaikutuksen ja vuoropuhelun kanava. Näkökulma korostaa pohjoismaisten oikeusjärjestelmien pysyviä rakenteita, rangaistuskäytännön suhteellista lievyyttä ja lainkäytön ymmärtävää suhdetta ”kansan” arvomaailmaan nähden. Toisen, erityisesti rikoshistoriallisen tarkastelun yhteydessä tulevan näkemyksen mukaan, käräjät olivat ennen kaikkea vallankäytön ja alistamisen väline. Valtio puuttui voimakkaasti käräjälaitokseen ja lainkäyttö sitoutui 1600-luvulta lähtien vain vähäisessä määrin kansan arvomaailmaan. Käräjillä vallitsi eliitin hegemonia.

Tämän ambivalenssin kirjan tekijät ovat myös huomanneet, sillä johdannossa asetetaan teoksen yhdeksi tehtäväksi tarkastella sitä, olivatko käräjät interaktion vai esivallan harjoittaman repression areena. Mielestäni näkemysten välistä keskusteluyhteyttä ei synny, vaan ne ovat kirjassa rinnakkain, toisistaan piittaamatta. Loppupäätelmissä tuomariksi asettuva Sølvi Sogner hieman epäilellisesti julistaa interaktionäkökulman ehdottomaksi voittajaksi. Mielestäni hedelmällisempää olisi ollut pohtia sitä, millä elämänalueilla kurinalaistamista – josta kirjassa paljon puhutaan – ja repressiota tapahtui ja missä yhteyksissä vuorovaikutus taas oli vallitseva piirre.

Otan esimerkin. Talonpoikaiston vaikutusvaltaa käräjien päätöksiin korostetaan

moneen kertaan tuomalla esiin lautamiesten asema käräjillä. Kuitenkin lautamiehiä käytettiin koko tarkasteltavalla ajanjaksolla Pohjoismaiden alioikeuksissa vain Ruotsissa ja Suomessa. Tanskassa kyläoikeuksien tuomarit olivat 1600-luvun lopulle saakka talonpoikia, mutta lautamiehillä ei vuoden 1600 jälkeen ollut enää merkitystä muissa kuin asioissa, joista saatettiin langettaa kuolemantuomio. Lautamiesjärjestelmä menetti vuoden 1683 lain jälkeen Tanskassa kokonaan merkityksensä. Norjassa lautamiehiä käytettiin vuoden 1687 uuden lain jälkeen vain käsiteltäessä törkeimpinä pidettyjä rikoksia. Tällainen oli esimerkiksi noituus.

Ruotsin valtakunnassa 1600-luvulla noudatettu Kristoferin maanlaki antoi noituussyytteissä lautamiehille vallan päättää syytetyt syyllisyydestä tai syyttömyydestä. Käytäntö oli vuosisadan jälkipuoliskolla toinen. Kanteet esimerkiksi loitsuilla parantamista, karjataikojen harjoittamista tai muuta kansanuskkoa vastaan nosti kruunu tai kirkko. Näissä asioissa tuomion saneli tuomari. Kun syyte koski esimerkiksi noituudella vahingoittamista, josta kanteita nostivat yksityishenkilöt, saivat lautamiehet yhä päättää tuomion.

Kirjassa keskeisellä sijalla olevan kurinalaistamisen projektin luonteen ja laajuuden selvittämiseksi olisikin ollut syytä selvittää, missä tapauksissa ja milloin kruunun viranomaiset tai kirkko nostivat kanteita, kenelle päätösvalta asioissa lain mukaan kuului ja kuka tuomion lopulta päätti. Tämä olisi ollut valaisevaa myös sen selvittämiseksi, missä määrin ja missä asioissa valtio todella tunkeutui käräjälaitokseen 1600-luvulla.

Kirjassa korostetaan useaan kertaan, kuinka oikeudelliset foorumit nauttivat suurta legitimiyyttä maaseudun talonpoikien ja kaupunkien porvareiden keskuudessa. Tässäkin suhteessa todellisuus on väittämää monimuotoisempi. Tapauksissa, joissa talonpoikaa tai talonpoikia vastassa oli paikallinen aatelinen tai korkea kruunun virkamies, talonpojat eivät näytä kokeneen paikallisia käräjiä sopivaksi tutkinnan suorittajaksi. Paikalle oli saatava hovioikeuden komissio tai oli vedottava suoraan kuninkaaseen.

Samaan suuntaan viittaa kirjassa esitetty havainto, että kartanoiden lampuodit yrittivät vedota paikallisten käräjien sijasta viranomaisiin. Kirjoittajat arvelevat, etteivät lampuodit olisi kokeneet perintötalonpoikien hallitsemia kihlakunnankäräjiä itselleen otolliseksi väyläksi. Vikaa etsitään väärästä suunnasta. Aatelin, säätyläisten ja kruunun virkamiesten dominanssi käräjillä, joka tuli näkyviin nimenomaan paikallisissa vertikaaleissa konflikteissa, peittyi näin näkyvistä. Sen tunnistaminen vähentäisi kirjassa korostetun interaktio-oletuksen selitysarvoa.

Syy siihen, että isäntiään vastustamaan ryhtyneet lampuodit vielä 1700-luvullakin halusivat ohittaa paikallisen käräjälaitoksen oli yksinkertaisesti se, ettei korkea-arvoiselta kihlakunnantuomarilta, kruununvoudilta, eikä kiivaasti hyökkäviltä kartanonisännän asiamiehikseen palkkaamilta ammattijuristeilta ollut mitään hyvää odotettavissa. Yleensä lampuotien valituksia ei edes otettu käräjien käsiteltäviksi. Sen sijaan heitä uhattiin hädöllä ja syytettiin niskoittelusta laillista esivaltaansa, kartanon isäntää, vastaan.

Se, mitä – tietenkin omista tutkimusintresseistäni käsin – jäin kirjasta kaipaamaan on poliittisen rikollisuuden tai sellaiseksi tulkitun toiminnan kohtaaminen lain ja oikeuslaitoksen kanssa. Poliittinen rikos näyttää katoavan kirjasta talonpoikaisen poliittisen väkivallan myötä 1600-luvun alussa. Asia kuitataan sillä, että koska suuria väkivaltaisista talonpoikaisnouduja ei enää nuijasodan jälkeen Pohjoismaissa noussut, ei asiaan sen jälkeen kannata juuri paneutua.

On yksipuolista esittää ainoastaan talonpoikien kapinointi poliittisena väkivaltana. Sitä oli ja on myös esivallan poliittisia toimijoita kohtaan harjoittama väkivalta: kuolemantuomiot, pakkotyö, maastakarkoitukset ja ruoskimiset. Kaikki nämä keinot kuuluivat Pohjoismaissa esivallan rankaisurepertuaariin hankaliksi heittäytyneitä talonpoikia ja lampuoteja vastaan. Tällaisten tapausten yhteydessä toteutuneiden päätöksenteon käytäntöjen tarkastelu olisi hyvin valaisevaa pohdittaessa valtion ja sitä edustavan esivallan vallankäyttöä. Viitataan tässä mm. 1650-luvun puolivälissä tapahtuneisiin

Elimäen Matti Sihvon kapinan ja Ruotsin Närken Aamutähden kapinan jälkiselvittelyihin, Käkisalmen läänin 1680-luvun niskoittelujen ja nälkävuoden 1696 kapinan seuraamuksiin, Ruotsin Taalailaistanssiin vuonna 1743, Hofmanin kapinaan 1760-luvulla ja vaikkapa Pälkjärven niskuroivien talonpoikien kohtaloon vuonna 1779. Vastaavia esimerkkejä löytyy tutkimuskirjallisuuden avulla sekä 1600- että 1700-luvuilta myös Norjasta, mutta ei Tanskasta.

Reformoitua seksuaalisuutta?

Naisen oikeudellista asemaa, seksuaalisuuden kontrollointia ja avioliittoa käsittelevät osuudet ovat kirjan kiinnostavimmasta päästä. Naisen asemaa käsittelevä osuus kärsii kuitenkin siitä, ettei mukana ole ollut suomalaista kirjoittajaa, joka olisi tuntenut Suomessa aihepiiristä tehdyn tutkimuksen. Nyt näkemys Suomen tilanteesta perustetaan muutamaan seksuaalirikoksia käsittelevään tekstiin: Seppo Aallon väitöskirjan englanninkieliseen yhteenvetoon, sekä Aallon ja Kirsi Sirénin kahteen suppeaan ruotsinkieliseen artikkeliin. Osuuden näkökulma on vahvasti norjalainen, vaikkakin ruotsalaisia tutkimustuloksia esitellään myös kohtuullisesti.

Seksuaalidiskurssia käsittelevä osuus pohjaa Lyndal Roperin teoriaan siitä, että avioliiton uudelleenarvottaminen ja idealisointi olisivat olleet yksi reformaation keskeisistä sisällöistä. Tähän liittyy Roperin mukaan miehen ja naisen suhteiden uudelleenjärjestäminen entistä epätasa-arvoisemmiksi, siis naisen aseman huonontaminen. Mielestäni Roperin ajatukset eivät sovellu hyvin Pohjoismaihin. Ainakaan kirjoittajien esittelemät esimerkit eivät vakuuta. Myöhäiskeskiaikaisessa maanlaissa vaimoa ei pidetty miehensä kumppanina, vaan lähinnä tämän holhouksenalaisena ”jäsenenä”. Tosin laki toteaa, ettei mies saa pitää vaimoa orjana tai ”jalkajakkarana”, vaan tarkoitus on, että osapuolet rakastaisivat toisiaan. Myöhäiskeskiajan naisen asema miehensä nähden oli heikko.

Tukeakseen väitettään naisen aseman heikentämisestä kirjoittajat esittävät, että reformaation jälkeen katosi tapa määrätä

mies korvaamaan maatulle naiselle menetetty mahdollisuus kunnialliseen avioliittoon. Myöhäiskeskiajalla neidonloukkauksesta määrätyt korvaukset eivät kuitenkaan tulleet naiselle, vaan ne sai hänen sukunsa – siis perheen miehet – ilmeisesti korvauksena menetetyistä myötäjaisistä. Valtiollisen riidanratkaisun vakiinnuttua aviottoman lapsen isä määrättiin maksamaan paitsi sakot salavuoteudesta, myös lapselle elatusapua. Tätä ei voi pitää naisen aseman huonontamisena.

Pohtiessaan 1600-luvun ankaraa seksuaalikontrolia kirjoittajat korostavat, ettei seksuaalisuuteen sinällään suhtauduttu kielteisesti. Sen ala vain rajattiin sanktioiden avulla tiukasti avioliittoon kuuluvaksi. Kansan käytännöissä lupa kanssakäymiseen alkoi kihlauksesta eli naimalupauksesta. Kun kirjoittajat esittävät, että seksuaalisuutta pidettiin avioliitossa välttämättömänä, on ilmaisu hieman outo. Sukupuolinen kanssakäyminen oli molempien avioliiton osapuolien velvollisuus. Naisen kylmyyttä ja miehen impotenssia pidettiin riittävinä syinä hakea avioeroa, vaikka avioeron ehdoista säätäneet kirkkojärjestys ja kirkkolaki eivät Ruotsissa näillä perusteilla avioeroa olisi sallineetkaan.

Tuoreimmat ajatukset löytyvät kirjan kääriä kulttuurihistoriallisesta perspektiivistä tarkastelevassa osuudesta. Kärjälaitoksen kehityksestä esitetyt mallinnukset ovat havainnollisia. Hyvän tekstin tapaan kirjoitus herättää ajatuksia, mutta myös vastaväitteitä. Yksi tärkeä väite, jonka haluan kyseenalaistaa, on kirjoittajien käsitys talonpoikaisen kommunalismin periaatteellisesti (epistemologisesti) nominalistisesta luonteesta. Tämä merkitsisi sitä, että talonpoikien ajattelukyky ei olisi juurikaan ylittänyt konk-

reettista paikallistasoa ja että he olisivat olleet kyvyttömiä abstraktiin yleiskäsitteiden avulla tapahtuvaan ajatteluun. Samaan ajatusyhteyteen liittyy väite, että 1500-luvun ihmiset olisivat olleet niin tottuneita väkivaltaan, ettei heillä olisi ollut käsitystä väkivallasta yleisenä, abstraktina ja uhkaavana tekijänä.

Käsitys talonpoikaisesta nominalismista voi olla seurausta valitusta tarkastelun tasosta, joka hakee evidenssinsä paikallisilta käräjiltä. Paikallistasolla käsiteltiin konkreettisia paikallistason ongelmia. Ainakin 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa talonpoikien todellisuuden abstrahointi tapahtui toisaalla, muun muassa valtiopäivillä toteutetussa politiikassa, jossa talonpoikaissäätö ei suinkaan ollut aivan niin avuton, kuin on ollut tapana väittää.

People Meet the Law etsii Pohjoismaita yhdistäviä piirteitä ja Pohjolan samankaltaisuutta korostetaan yleisellä tasolla monin paikoin. Kun tärkeimmiksi samankaltaisuuksiksi nousevat käräjien ja lain paikallisyhteisössä nauttima legitimiys, joka voidaan myös osin kyseenalaistaa, pitkä lainsäädännön traditio, suhteellisen lievä rangaistuskäytäntö sekä muutamat rikoshistorialliset kehityspiirteet, jotka ovat lopultaikin yleiseurooppalaisia, voidaan kysyä, kuinka konkreettisia ja Pohjoismaille ominaisia nämä yhdistävät tekijät ovat.

Lainsäädännön ja oikeusjärjestelmän kehitystä esittelevä ja vertaileva kirjan pääluku onkin kovin paljastava. Tanskalla, Ruotsilla ja Norjalla ja Islannilla oli erilaiset lait, erilaiset kärjälaitokset, oikeutta sovellettiin ja käytettiin eri tavoin ja paikallisyhteisönkin suhde käräjiin muunteli huomattavasti. Pohjolan valtakunnat olivat varhaisella uudella ajalla keskenään kovin erilaisia. ■